

egyszerre fest a korról nagy ívű tablót, és irányítja rá tekintetünket az emberi élet tünékeny pillanataira. Olyan dolgokra fókuszál, melyek – és ez természetesen nem lép elő értékítéletté – az összefoglaló munkák lapjairól rendszerint hiányoznak. Ezért csak annyiban érinti a köztörténetet, amennyiben a politikai tevékenység színhelyeinek bemutatása a kortablót teljessé teszi, viszont nem vezet arányeltolódáshoz. A közismert társadalomtörténeti tényeket pedig nem adattárszerűen, hanem lendületes és érzékletes, a konceptuális egyértelműség és a nyelvi igényesség jellemezte narrációba ágyazva, s az alapvető fogalmak tisztázó magyarázatával együtt tárja elénk. A kötetet az abban történő tájékozódáshoz tárgy-

mutató, a kor fontosabb eseményeit közlő időrendi táblázat, a határon túli, egykor magyarországi helységek mai elnevezését tartalmazó katalógus, valamint a további információgyűjtéshez rendelkezésre álló irodalomjegyzék egészíti ki.

Fábri Anna műve mindezek alapján nemcsak a reformkorhoz fűződő magas színvonalú tudományos ismeretterjesztés iránti igényt elégíti ki maradéktalanul, hanem kézikönyvként használva jó szakmai ötleteket kínál a köz- és a felsőoktatásban egy-egy óra, de egy kurzus tematikájának kialakításához is. Ezért mély meggyőződéssel ajánljuk a kiadványt mind az érdeklődő olvasóközönség, mind a szakma képviselőinek figyelmébe.

Brigovác László

Szőlőtermelés és borkereskedelem

Szerk. Orosz István – Papp Klára. *Speculum Historiae Debreceniense 2.*

(A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai)

Debrecen, 2009. 384 lap

A tanulmánykötet témaválasztásának indokoltságát felesleges hangsúlyozni: a bortermelés és -fogyasztás a magyarság számára az elmúlt nagyjából ezer esztendőben nem csupán egyszerű élelmezési szükségyszerűség, vagy jól jövedelmező gazdasági tevékenység volt, hanem igen fontos társadalomalakító tényező is. A szőlőművelés már a középkortól települések, sőt, tájegységek arculatát határozta meg. A bor forgalma felélénkítette az ország gazdasági régióinak kapcsolatát, a megfelelő adottságú országrészekben pedig kaput nyitott az aktív külkereskedelem előtt. Nem véletlen, hogy nemesek és jobbágyok, polgárok és klerikusok egyaránt igyekeztek maguknak szőlőbir-

tokot szerezni. A bortermelés alapvetően meghatározta a települések társadalmának formálódását, falvakat indíthatott el a mezővárossá fejlődés útján, elősegítette a polgári viszonyok kialakulását, befolyásolhatta a helyi jogszokások kifejlődését, egész régiók települései között teremtett összetartozás-tudatot, a 14. századtól kezdve bizonyíthatóan szerepet játszott a helyi hivatali és magán írásbeliség, később pedig a magyar nyelvű írásbeliség elterjedésében, illetve kifejlődésében. A szőlő és a bor a magyar nép mindennapjainak fontos tényezője volt, s mind a mai napig az: meghatározó eleme a közgondolkodásnak, állandó téma a művészet és irodalom számára, és egyál-

talán nem túlzás azt állítani, hogy alapító alkotóeleme a magyarság identitástudatának is.

A fentiek ellenére mégsem mondhatjuk azt, hogy a magyar történettudomány igazán komoly erőfeszítéseket tett volna a szőlőművelés magyarországi történetének tudományos megalapozottsággal végrehajtott feltárására. Mindenképpen dicséretes és fontos szándékként értékelhető ezért a szerzők azon célkitűzése, hogy az általuk igazi történeti „aprómunkával” elvégzett forrásfeldolgozás és -elemzés határozza meg az irányát azoknak az eljövendő kutatásoknak is, amelyek majd lehetővé teszik a magyar szőlőtermelés történetének új, s a korábbiaknál magasabb színvonalú, minél több részletre kiterjedő összefoglalását.

A kötetben szereplő húsz írás mind időben, mind pedig térben széles spektrumot ölel át. A tanulmányok között található középkori és huszadik századi tematikájú munka is, ráadásul nem csupán magyar vonatkozású kutatások eredményeiről olvashatunk, hanem egyfajta nemzetközi kitekintésre is lehetőségünk nyílik. Annak köszönhetően, hogy a szerzők zöme a Debreceni Egyetemhez kötődik és kutatásaik is alapvetően a történeti Magyarország területének keleti és északkeleti régióit érintik, a tanulmányok döntő többsége e régiók szőlőtermelésével foglalkozik. És mivel a hegyaljai gazdaság és társadalom kutatásának igen komoly hagyományai vannak a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetében, a kötetben érintett borvidékek közül kiemelkedő a Tokaj-Hegyalja történetével foglalkozó tanulmányok aránya. Tekintettel a tanulmányok nagy számára és a terjedelmi korlátokra, talán megbocsátható e sorok írójának, ha eltekint a kötet összes dolgozatának részletesebb bemutatásától, és közöttük – részben saját érdeklődési körének megfelelően –

válogat, természetesen az ezúttal be nem mutatott írások érdemeit sem kicsinyítve.

A kötet *Pósán László* tollából született nyitó tanulmánya a középkori Balti-tenger vidékének borforgalmát mutatja be. A térségben jelentékeny mennyiségben termelhettek ugyan a forrásokban főként „toruni”-ként említett bort, ennek minősége azonban – egy-két jó termésű évet leszámítva – általában nem érte el a kívánt szintet. A terület – és ezen belül is a legjelentősebb borfogyasztó Német Lovagrend – ezért már korán rászorult a jobb minőségű, főként rajnai és az első osztályúnak tekintett „mediterrán” borok behozatalára. Megjegyzendő, hogy a források többször tartalmaznak a magyar borkereskedelemre vonatkozó adatokat is. Ezek szerint a minőségileg a legjobb italok közé sorolt magyar bor már a 13. századtól megjelent a Lovagrend területén, és nyilván a később is jól ismert kereskedelmi úton, azaz Krakko közvetítésével, főként a Visztulán vízi úton szállítva jutott el a tengerpartig.

Orosz István tanulmányában (*Tokaj-Hegyalja a pápai tizedjegyzékekben*) a Hegyalja erőteljes korai mezővárosiasodásának középkori előzményeit vizsgálja. Az 1332-1337. évi pápai tizedjegyzékek Hegyaljára vonatkozó anyagából egyértelműen kitűnik, hogy a későbbi mezővárosi címet szerző települések már ekkor magasabb tizedet fizettek s ez alapján gazdaságilag fejlettebbek voltak szomszédaiknál, főleg pedig azoknál a dél-zempléni falvaknál, amelyekben nem a szőlőművelés, hanem a gabonatermelés volt a fő bevételi forrás.

Tózsá-Rigó Attila módszertani szempontból is figyelemreméltó írása a kiváló forrásadottsággal rendelkező 16. századbeli Pozsony szőlőbirtoklásának, illetve a szőlőművelés társadalmi hátterének komplex feldolgozását tűzte ki célul (*Szőlőbirtoklás a 16. századi Po-*

zsonyban). A dolgozat kitér a szőlők topográfiai helyzete és a birtokosok vagyoni státusza közötti összefüggésre is: kimutatható, hogy a városi elit szőlői gyakran ugyanazokon a – nyilván a többinél a művelés szempontjából kedvezőbb fekvésű – a termőterületeken helyezkednek el, míg a kevésbé jó feltételekkel bíró dűlőkön főként az alsóbb társadalmi rétegek bírtak szőlőt.

A Krakko irányában bonyolított 16. század végi magyar borkivitelre egyedülálló és részletes adatokat tartalmaznak a városban vezetett vámnaplók. Ezek közül választotta ki egy év, 1597 anyagát *Vinkler Bálint*, hogy bemutassa a hegyaljai bor szerepét a külkereskedelemben. Sokatmondó az a tény, hogy a Krakkóban elvámolt bornak csaknem kétharmada magyar termőterületről – nem egyszer kifejezetten messziről – érkezett, harmada pedig közvetlenül a Hegyaljáról. A szerző részletekre menően (az áraktól és mértékektől a szállítási útvonalon át a borkereskedők személyéig) elemzi e kereskedelmi kapcsolat legfontosabb jellemzőit is.

Az előbbi témához kapcsolódik *Kónya Péter* tanulmánya is (*A tokaji bor a 17. századi felső-magyarországi szabad királyi városok [Eperjes, Bártfa és Kiszeben] gazdaságában*). A Krakkóban elvámolt – s így a lengyel piacra kerülő – bor kivitelében a legnagyobb szerepet a 17. század nagy részében a felső-magyarországi városok játszották, de a bor a települések belső gazdasági életében is igen fontos tényező volt. A cikkben érintett három város által forgalmazott, illetve felhasznált bor részint városi vagy polgári tulajdonú szőlőbirtokokon termett, részint pedig felvásárlás útján jutottak hozzá.

Egy további fontos szőlőtermelő területről ír *Papp Klára* (*Az érmelléki szőlőtermelés és szőlőbirtoklás a 18. szá-*

zadban). Az Érmelléken már a középkor óta kiváló minőségű bort termeltek, ami szerepet játszott három itteni jelentős mezőváros, Margitta, Székelyhíd és Diószeg felemelkedésében és komoly piaci központtá válásában. A szőlő szerepének növekedését mutatja, hogy a helyi parasztság szőlőművelése mellett a földesúri szőlőtermő majorságok is mindinkább elterjedtek és megnőtt a betelepülők és az extraneus birtokosok száma is. A tanulmány ugyanakkor megállapítja, hogy a kedvező feltételek ellenére a térség mégsem alakult át monokultúrás szőlőtermelő területté. Hozzátehetjük, hogy ennek oka talán az lehetett, hogy az Érmellék nem rendelkezett olyan stabil és nagy bormennyiséget felszívni képes piaccal, mit amit a hegyaljai borvidék számára a felső-magyarországi városok, illetve a lengyel területek biztosítottak.

Az eddig ismertetett tanulmányoktól tematikáját tekintve eltér *Füred Balázs* táplálkozástörténeti témájú munkája (*A Balassák borfogyasztása a 18. századtól a 19. század közepéig*). A szerző a Balassák családi levéltárában található különféle típusú források (például szakácskönyvek, vásárlási listák stb.) alapján arra a következtetésre jut, hogy a Balassák által vásárolt borok az érintett korszakban egyre változatosabbak lettek. Míg eleinte csak a helyi, vagy a környéken termelt borokat fogyasztották, addig a 18. század végén az ország más vidékeinek a borai, illetve francia borok is kerültek a család poharaiba, de ugyanekkor terjedt el a pezsgő, likőr és az égettbor fogyasztása is körükben.

Egy magyar vonatkozású amerikai szőlészeti toposszal kapcsolatos nézeteket ismertet *Lévai Csaba* tanulmánya (*Haraszthy Ágoston, mint a kaliforniai szőlőkultúra „atyja”: vélemények és viták az újabb egyesült államokbeli szakirodalom tükrében*). Az Amerikába ki-

vándorolt, színes egyéniségű, tehetséges, ám néha nagyotmondó Haraszthy a 19. század egyik különleges és nagy hatást gyakorló magyarja volt, akivel kapcsolatosan két alapvető legenda maradt fenn. Az egyik, miszerint ő lenne a „kaliforniai szőlőkultúra atyja”, aki a szőlőt az államban elterjesztette, másrészt pedig hogy az ő nevéhez köthető a korszakban legnagyobb szerepet játszó Zinfandel szőlőfajta meghonosítása a területen. A viták ezekben a kérdésekben az amerikai és magyar történettudományban már régóta folynak. Szerző arra a következtetésre jut, hogy egyik legenda sem fogadható el fenntartások nélkül: a szőlőtermelés már valószínűleg jócskán Haraszthy odaérkezése előtt meghonosodott a spanyolok jóvoltából, és a Zinfandel megjelenése sem köthető feltétel nélkül Haraszthy Ágoston nevéhez. Ami azonban tényként kezelhető: mindenféleképpen jelentős, mondhatni úttörő szerepe volt a kaliforniai szőlőtermelés fellen-

dítésében és a nagyüzemi termelési mód elterjesztésében.

A kötet további – ezúttal nem ismertett – tanulmányaival kapcsolatosan megemlíteném, hogy a már említett, főként hegyaljai témájú cikkek mellett több tanulmány foglalkozik az erdélyi szőlőműveléssel, szőlőperekkel, vagy például a 19. századi francia bortermelés jellegzetességeivel is. Az egyszerű, de tetszetős kivitelezésű tanulmánykötet összességében színes és sokrétű problémákat tudományos megalapozottsággal vizsgáló írásokat tartalmaz, abban nem csupán a társadalom- és gazdaságtörténeti érdeklődéssel rendelkezők találhatnak érdekes olvasmányt maguknak, hanem a cikkek között kultúrtörténeti vonatkozásúak is vannak, így bátran ajánlható mind a szűkebb szakmai, mind a szélesebb tudományos közvéleménynek, és mindazoknak, akik érdeklődnek a bortermelés története iránt.

Gulyás László Szabolcs

**Németh István – Tollas Gábor (szerk.): Demokrácia és diktatúra
Németországban 1918–1945. Összegzés és dokumentumok.**

L'Harmattan, Budapest, 2007.

1. kötet: Az 1918. novemberi forradalom és a weimari köztársaság (1918–1933), 2. kötet: A „Harmadik Birodalom” (1933–1945).

A 20. században az Egyesült Államok kétszer „ítélte” demokráciára Németországot. Először az 1918 tavaszán, a nyugaton indított német offenzíva, illetve a központi hatalmak több fronton történt összeomlása után kellett elfogadniuk Wilson elnök feltételeit, aki csak a nép bizalmán nyugvó, s többségi koalíciós kormánnyal volt hajlandó tárgyalni. 14 pontos feltételét szövetségesei is jóvá-

hagyták. Ezért a német parlament, a Reichstag az 1918. október 22-i alkotmányreformmal a császárságot parlamenti demokratikus monarchiává alakította át. Németország ezzel vált „szalonképessé” a szövetségesek számára, s november 11-én csak ezután kerülhetett sor velük a fegyverszünet aláírására. A Párizs környéki béketárgyalásokon azonban az amerikaiak alul maradtak a francia